

Condiens wegens het school- en zanckmeesterschap: een reglement voor de stads- schoolmeester van Bilzen anno 1781

Rombout Nijssen

In haar vergadering van 23 juni 1781 keurde de stadsmagistraat van Bilzen een reglement voor de stedelijke onderwijzer goed. De bestuurders geven daarin een nauwkeurig overzicht van wat zij van de toekomstige leraar in de stadsschool verwachten, en van wat zij bereid zijn daar tegenover te stellen. De tekst geeft voorts een goed beeld van de pedagogische inzichten van het toenmalige stadsbestuur. De voornaamste eigenschap van een goede leraar, zo wisten de vroede vaderen, is *eene goede caraceteer* en *eene claere stemme*. Zijn voornaamste vaardigheden zijn *eene goede ortograph in t' schrijven* - want foutloos leren schrijven was het voornaamste leerdoel - en kennis van het Latijn en van de Gregoriaanse zang (art. 2, 3, 4).

Het feit dat de schoolmeester zijn woonplaats in de stad moest kiezen (art. 1) had wellicht te maken met de toestand van de wegen in die tijd. Buiten de steenwegen die de steden met elkaar verbonden waren er buiten de stad geen verharde wegen. Wanneer de wegen tengevolge van de weersomstandigheden slecht begaanbaar waren, was het voor iemand die buiten de stad woonde niet evident om dagelijks tijdig in de school aanwezig te zijn. Vreemder klinkt de bepaling dat de schoolmeester niet aan het politieke leven in de stad zou mogen deelnemen. Op dat vlak moest hij zich volstrekt onpartijdig opstellen. Hij mocht niet in het stadsbestuur zetelen, en zelfs geen lid worden van één van de drie *kamers* van Bilzen (art. 5). De *kamers* waren kiesverenigingen die niet op politieke grondslag waren samengesteld, maar op basis van de traditie. Elke burger die aan de verkiezingen wilde deelnemen moest lid worden van één van de drie *kamers*. Het waren ook de *kamers*, en zij alleen, die kandidaten voor de raads- en burgemeestersverkiezingen mochten voorstellen. De drie *kamers* in Bilzen werden naar hun patroonheiligen de Sint-Lambertuskamer, de Sint-Mauritiuskamer en de Sint-Jozefskamer genoemd.

Rombout Nijssen

De stadsleraar moest de plaatselijke jeugd onderwijzen in het Latijn en in het *Duijts*. Met dat laatste werd het lezen en schrijven van de eigen taal bedoeld (art. 6).

De lesuren in de stadsschool verschilden naargelang het seizoen. In het zomerseizoen, dat van Pasen tot Sint-Remigius (1 oktober) liep, werd er van half negen tot elf, en van twee tot half vijf les gegeven. In het zogenaamde winterseizoen, na de vakantie van Sint-Remigius tot Pasen, was er les van negen tot elf en van twee tot vier. De jaarlijkse vakantie begon op de feestdag van Sint-Remigius en haar duur werd vastgesteld door de twee burgemeesters. Op woensdag en op vrijdagmiddag was er geen les (art. 6). Op zondagen daarentegen was de stadsmeester niet vrij. Dan werd van hem verwacht dat hij van negen tot tien in de school catechismusles gaf, en dat hij de schoolkinderen vervolgens *twee en twee* naar de kerk begeleidde om daar de hoogmis bij te wonen. Voorts werd de leraar elke zondag of feestdag en elke donderdag na de les samen met de kinderen in het lof verwacht. In de kerk moest hij de orde in zijn groep bewaren, en dat tot de kinderen *volgens oud gebruik* na de eredienst nog een rozenkrans gebeden zouden hebben (art. 7).

Hoe de leraar dat toezicht moest combineren met zijn taak als kerkzanger, is niet geheel duidelijk. Hij moest immers - *soo op sondaagen, hijligdaagen als werkedaagen* - de metten, de hoogmis, de vespers en het lof zingen. Processies moest hij *gekleet met choorock en rokkelijn* bijwonen. Ook de missen die de ambachten lieten doen op de feestdag van hun patroon of voor het zielenheil van hun afgestorven leden, moest hij met gezang opluisteren. Als dank voor dat laatste zouden de kamers hem uitnodigen op hun verenigingsfeesten of *recreatie-vergaderingen* (art. 8).

De koorknapen of de *coraalen* moest hij *den zanck leeren*, en - voor zover zij dat zelf wilden - leren rekenen (art. 13).

In ruil voor dit alles kreeg de schoolmeester een vergoeding die uit drie delen bestond. In de eerste plaats was er een vaste vergoeding die hem uit de stadskas, uit de kas van de armentafel en uit de kas van de kerkfabriek betaald werd. Uit de stadskas kreeg hij jaarlijks 100 gulden¹. Dit bedrag moest hem door de stadsrentmeester in vier driemaandelijke schijven ter hand gesteld worden. Uit de kas van de kerkfabriek kreeg hij jaarlijks drie schellingen, *weegens het venerabele lof en misse*. De schelling was een kleine zilveren munt, die in de

---

¹ Geldbedragen werden in de 18de eeuw uitgedrukt in (gouden) guldens, (zilveren) stuivers en (koperen) oorden. Een gulden was 20 stuivers waard, en in een stuiver gingen 4 oorden. Betalingen gebeurden in verschillende soorten munten. Gouden, zilveren en koperen munten uit heel Europa en uit verschillende eeuwen circuleerden door elkaar. De waarde van al die munten moest omgerekend worden naar de standardeenheden gulden, stuiver en oord voordat zij in het betalingsverkeer gebruikt konden worden.

tweede helft van de achttiende eeuw in de omgeving van Bilzen betaald werd met drie stuivers per schelling. Strikt genomen bedroeg zijn vergoeding uit de kerkkas dus niet meer dan negen stuivers. Wellicht gaat deze betaling terug op een oude, middeleeuwse, stichting, waarin een vergoeding van drie schellingen voor de zangmeester werd voorzien. In de 14de eeuw betekende een bedrag van drie schellingen nog iets, maar eeuwen later, aan het einde van de achttiende eeuw, was de waarde van dat bedrag door inflatie tot minder dan een halve gulden herleid. Uit de kas van de armentafel kreeg hij jaarlijks vijf gulden en 48 vaten koren, *te leveren naer gebruik* (art. 11). Hier is niet duidelijk of de schoolmeester werkelijk 48 vaten koren kreeg, of de waarde daarvan in geld. Lange tijd was het gebruikelijk om betalingen in natura, en bij voorkeur in koren uit te drukken. Het voordeel voor de ontvanger was in dat geval dat zijn verloning waardevast bleef. Geld kon immers in waarde verminderen, maar koren bleef koren. Zo is het mogelijk dat veertig vaten koren in de middeleeuwen met een veel kleiner geldbedrag overeenkwamen dan in 1781. Het was destijds overigens zodanig gebruikelijk dat betalingen in koren uitgedrukt werden, dat er jaarlijks in de voornaamste marksteden (Tongeren, Hasselt, Maastricht en Sint-Truiden bijvoorbeeld) zogenaamde effracties werden vastgesteld. De effractie was het officieel vastgestelde tarief waaraan dat jaar korenrenten betaald moesten worden. In Tongeren gold de effractie voor koren in het seizoen 1781/1782 1 gulden en 19 stuivers per vat van 30,40 liter. In Hasselt bedroeg de effractie dat seizoen 1 gulden, 9 stuivers en 1 oort per vat van 25,09 liter. Naargelang de oogst goed was of tegenviel, traden er sterke schommelingen op in de graanprijzen en in de effracties.

Daarnaast bestond een deel van het loon van de school- en zangmeester uit vergoedingen per prestatie. Zo werd voorzien dat hij voor het zingen van een jaargetijdenmis minstens tien stuivers uit de opbrengst van dat jaargetijde zou krijgen. Die tien stuivers was een minimum: wanneer een gesticht jaargetijde een grotere vergoeding voor de zangmeester voorzag, dan zou hij meer krijgen (art. 11). Voor wat betreft zijn vergoeding voor het zingen van begrafenissen en alles wat er aan een lijkdienst te pas kwam, moest de zangmeester maar zelf tot een akkoord zien te komen met de koster. Dit was een heikel punt, zo wisten de stadsbestuurders, en daarom spraken zij zich zelf niet uit over de verdeling van de inkomsten uit begrafenisdiensten. Wel wordt vermeld dat de koster en de zangmeester hierbij rekening moesten houden met het reglement dat op dit vlak in 1734 door de stadsmagistraat uitgevaardigd was (art. 12).

Tot slot kreeg hij van elke leerling die hij les gaf in de moedertaal drie stuivers, en van elke leerling die de lessen Latijn volgde tien stuivers per maand. Zogenaamde *arme* kinderen mocht hij niets aanrekenen (art. 10). Hoe vastgesteld werd wie een *arm* kind was, wordt in

het reglement niet verduidelijkt. Mogelijk ging het om kinderen waarvan de ouders steun kregen van de armentafel. Wat er ook van zij, het feit dat hier in het reglement niet verder op ingegaan wordt, betekent wellicht dat de Bilzenaren anno 1781 ook zonder meer uitleg wisten over welke kinderen het ging.

Het was destijds gebruikelijk dat overheidsfunctionarissen naast een loon en andere vergoedingen, nog een aanvulling op hun inkomen kregen in de vorm van een gedeeltelijke belastingvrijstelling. Voor de Bilzerse schoolmeester was dat soort extraatje echter niet voorzien, zo wordt in artikel 9 duidelijk gemaakt. Noch van de *personele* (personenbelasting), noch van de *reële* belastingen (belasting op onroerend bezit) zou hij vrijgesteld worden. Hij zou daarentegen vrijgesteld worden van een aantal verplichtingen die de andere inwoners van de stad wel moesten vervullen. Het ging om het wachthouden bij de poorten of op de stadswallen, het meewerken aan onderhoudswerken aan de straten in de stad en het inkwartieren van militairen op doortocht. Nood breekt echter wet, en zeker op het vlak van de vrijstelling van het inkwartieren van soldaten kon het stadsbestuur geen waterdichte garanties bieden. Daarom werd de paragraaf over deze vrijstellingen voorzichtig afgesloten met de woorden *tenzij en behalven in geval van force majeure*.

Het schoolmeestersreglement besluit met de opmerking dat de schoolmeester al zijn taken *in eijgen persoon en loffelijck* moest bedienen (art. 14). Dit wijst er op dat de stad op dit punt minder aangename ervaringen achter de rug had. Overtredingen van dit reglement door de schoolmeester konden leiden tot *revocatie der commissie* en afzetting door de burgemeesters en de raad, zo kregen mogelijke kandidaten nog mee.

Epiloog

Zoals dat nog al eens gaat wanneer een stadsbestuur een belangrijke functie moet invullen, werd er in de schoot van de Bilzerse stadsmagistraat in 1781 geen eensgezindheid bereikt over de meest geschikte kandidaat. Toch werd nog dezelfde dag beslist om één van de kandidaten, Henricus Jacobus Pasque, tijdelijk, voor een periode van één jaar aan te stellen. Zes deelnemers aan de stemming hadden voor Pasque gekozen, één stem ging naar Johannes Willem Lousbergs, en drie raadsheren weigerden aan de stemming mee te doen. Pasques aanstelling zou de volgende dag, op 24 juni, ingaan.

Al op 29 juni ontving en besprak het stadsbestuur een akte van protest vanwege de pastoor van Bilzen tegen de aanstelling van Pasque, die hij verklaarde *niet te willen agereen*. De

zaak zat de pastoor zo hoog dat hij Pasque niet had willen toelaten zijn werk te doen: niet in de school en niet in de kerk. Met name met het feit dat Pasque ook zangmeester zou zijn, zonder dat hij daar inspraak in had gehad, had de pastoor het moeilijk. De pastoor was zo ver gegaan dat hij niet had toegelaten dat er in de zondagse hoogmis gezongen werd, en ook de jaarlijkse processie die naar oude gewoonte op de feestdag van Sint-Jan-de-Doper (24 juni) naar de kerk van Alden Biesen trok, was niet uitgegaan.

Het is een vruchtbare administratieve praktijk om moeilijk op te lossen vraagstukken bij een adviescomité of een werkgroep, of liever nog bij een combinatie daarvan, te stationeren tot het dossier het grootste deel van zijn actualiteitswaarde verloren heeft. Zo kan ook de tijd gewonnen worden die nodig is om uit te zoeken welke aanpassingen nodig zijn om de grootste weerstand op te heffen. Het stadsbestuur van Bilzen beheerste die bestuurstechniek ook, zo blijkt. Door het advies van de drie *kamers* in deze zaak te vragen, parkeerde zij het dossier buiten haar eigen organisatie. Daarna kwamen de maanden juli en augustus, waarin ook de Bilzerse bestuurders het wat rustiger aan deden. Op 7 september werd de zaak ontijdend door enkele artikels van het schoolmeestersreglement aan te passen. De voornaamste veranderingen hadden betrekking op artikel 11: de meester zou niet meer tien stuivers krijgen voor elk gezongen jaargetijde, maar het bedrag dat daarvoor in de betreffende stichting voorzien was; en op artikel 12: de zangmeester zou niet met de koster maar met de pastoor moeten zien overeen te komen inzake de vergoeding voor zijn prestaties bij lijkdiensten. De overeenkomst met Hendrik Jacob Pasque werd niet voortgezet. Een nieuwe stemming in het stadsbestuur leverde een meerderheid op voor een compromiskandidaat: Johannes Willem Lambrechts, die vanaf 24 juni 1782 de functies van school- en zangmeester zou opnemen².

Tekstuitgave: Rijksarchief Hasselt, *Archief van het stadsbestuur van Bilzen*, nr. 34, folio 288-292.

De tekst werd letterlijk getranscribeerd. Ook wanneer de 18de-eeuwse stadssecretaris afkappingstekens achter de laatste letter van het woord zet, in plaats van voor die letter (*t' zij* in plaats van *'t zij*), of wanneer hij in de loop van de tekst een woord op verschillende manieren schrijft.

---

² Rijksarchief Hasselt, *Archief van het stadsbestuur van Bilzen*, nr. 34, folio 313r-v.

Conditie met gerequireerde qualiteiten wegens het school- en zanckmeesterschap der stad en gemeijnte Bilsen.

- 1 Zal den school en zanckmeester binnen deese stadt moeten woonachtigh zijn, soo lange hij dit officie bedient.
- 2 Den selven moet hebben eene goede character, en ortograph in t'schrijven, ten eijnde deese const aen de jonckheijdt te leeren.
- 3 Den selven moet ervaaren zijn in de Latijnse taele, soo verre van de jonckheijdt te cunnen brengen tot de derde schoole incluijs.
- 4 Den selven moet besitten eene claere stemme, moetende oock kennen den gregoriaenschen zanck, en den selven weeten te zingen: jae bequaem zijn andere dien te leeren.
- 5 Den selven en sal niet admissibel weesen in deesers stads chambres, en vervolgens absoluijt geexcluideert weesen van den raad deeser stadt.
- 6 Den selven zal des soomers, te weeten van Paaschen tot St Remijs verplicht weesen in persoon van halfnegen uren s'morgens tot elf uren voor middagh, en s'naer middaghs van twee tot half vijf uren; item van naer de vacantie te St Remijs, welcke maer sal duren ad libitum der nieuwe borgemeesters, tot paaschen s'morgens van 9 uren tot elf uren, en des naer middaghs van twee tot vier uren; soo voor die Latijn, als die het Duyts leeren leesen en schrijven consecutivelijck en loffelijck alle daegen school te houden, behalven de oorlofdaegen woonsdaghs en vrijdaghs naer middagh.
- 7 Verders zal verplicht weesen alle zondagen de schoolkinderen ten neegen uren s'morgens in de schoole te doen vergaederen, en aldaer onder de selve Catechismus te houden tot den thien uren: sullende alsdan de selve twee en twee brengen en conduiseren in de kercke tot de hooghmissee. Het zelve zal hij oock moeten observeren alle donderdaegen, wanneer de schoole geeijndigt is met de selve te brengen tot het lof, naer alwelck lof, gelijk oock op alle zondagen ende hijligdaegen hij in eenen der stoelen ontrent de voorschreven schoolkinderen sal moeten gaen cnielen, en aldaer op de selven blijven invigileeren, soo lange tot deese den roosencrans volgens oud gebruik hebben gebeden, sullende alsdan met de selve Gods tempel uijtgaen.
- 8 Den selven sal oock gehouden weesen volgens oude usantie de mettenen, hooghmissen, vespers, loffen etc. soo op sondaagen, hijligdaagen als werkedaagen te zingen, ende alle de processiens gekleet met choorock en rokkelijck bij te wonen, ende naer gewoonte te zingen, soo oock alle missen, welcke deeser stads ambachten oft caamers soo ter eeren hunne respectie patroonen, als tot laafenisse van hunne afgestorvene laeten doen, sulx gratis, mits door de meesters van alsulk ambacht daar toe bevoorens soo oock op hunne recreatie-vergaderingen versocht zijnde.

- 9 *Deesen school en zankmeester en sal van geene vrijheeden oft exemptiens, t' zij van persoonnele, t'zij van reele stads schattingen oft impositiens, op watt pretext en van wat conditie deese zauden cunnen weesen, meugen gauderen; dan sal alle en iedere der selve, soo opgeset als op te stellen beneffens andere borgers moeten betaelen, zullende alleenelijck exempt weesen van het patrouillieren, wachthouden en in de stadsstraaten te werken, als meede vrij zijn van de militaire logementen, tenzij en behalven in geval van force majeure.*
  - 10 *Den zelven sal voor stipendium, volgens gewoonte s'maents van ieder leerkint het Duijts leerende leesen en schrijven, trekken drij stuivers, ende van die Lattijn leeren thien stuivers par maent, doch van de arme niets dan sal die gratis moeten leeren.*
  - 11 *Wijders sal den selven blijven gauderen en inbeuren de gagiens oft profjten daer toe gewoonelijck, te weeten drij schellingen jaarlijx weegens het venerable lof en misse, item hondert guldens door den stads rentmeester van drij tot drij maenden jaarlijx te betaelen, item vijf guldens gelt en acht en viertigh vatt cooren jaarlijx door den arme-meester deeser stadt te betaalen en te leveren naer gebruijck, noch sal den selven van ieder jaergetijdt te zingen niet minder trekken dan thien stuivers, dogh meer in cas de fundatie sulx behelst.*
  - 12 *Wat aengaet het zingen der praesentiens, afhaelen der lijcken, de vigiliens en lijckmissen te zingen, desweegens sal den zankmeester sigh met den coster oft die het aengaet moeten verstaen, achtervolgens ordonnantie magistrale van den 18 augusti 1734.*
  - 13 *Oock sal hij voor opgemelden loon verplicht zijn gratis den zank te leeren aen de coraalen deeser kercke, als oock de cijferconst aen die het begeeren.*
  - 14 *Eijndelijck sal deesen school en zankmeester involgens onse magistraele recessen en ordonnantiens in respective daten van den 24 decembris 1749 en 14 octobris 1757 en inhoudt der voorgaende commissiens het meergemelt officie gehouden weesen in eijgen persoon loffelijck te bedienen, en daer mede aenvanck neemen tegens St Jan baptist aenstaende.*
- Zullende verders verplicht weesen alle bovengemelde conditiens promptelijck naer te coomen op peene van revocatie der commissie, en van instantelijck van t'geseijt officie te vervallen, thans naer eerst een en andermaal door de heeren borgemeesters en magistraet over het door hem begaen defect behoorlijck vermaent te zijn.*

Adres van de auteur:
Rijksarchief
Bampslaan 4
3500 Hasselt

M A R T I V S.				
Cyclus	Literæ	Dies		
Epact.	dom.	mensis.		
*	d	Calendis	1	
xxix	e	vj	no.	2
xxviij	f	v	no.	3
xxvij	g	iiij	no.	4
xxvj	A	iiij	no.	5
25.xxv	b	Prid.no.	6	
xxiiij	c	Nonis.	7	Thomæ Aquinatis Confess. Item Perpetuæ & Felicitatis martyrum.
xxiiij	d	viiij	id.	8
xxij	e	vij	id.	9
xxj	f	vi	id.	10
xx	g	v	id.	11
xix	A	iiij	id.	12
				Gregorij Papæ & Confessoris, & Ecclesiæ Doctoris.
xviiij	b	iiij	id.	13
xvij	c	Prid.id.	14	
xvj	d	Idibus.	15	
xv	e	xvij	cal.	16
xiiij	f	xvj	cal.	17
xiiij	g	xv	cal.	18
xij	A	xiiij	cal.	19
xj	b	xij	cal.	20
x	c	xij	cal.	21
ix	d	xj	cal.	22
viiij	e	x	cal.	23
vij	f	ix	cal.	24
vj	g	viiij	cal.	25
v	A	vij	cal.	26
iiij	b	vj	cal.	27
iiij	c	v	cal.	28
ij	d	iiij	cal.	29
j	e	iiij	cal.	30
*	f	Prid.cal.	31	Annunciatio beatæ Mariæ.